

УДК 343.85

DOI 10.36919/3041-1149(Print).6-7.2025.165-170

І. В. Шекун,

здобувач третього рівня вищої освіти,

Державний податковий університет

email: shekun.tender@gmail.com

ORCID 0009-0001-0366-8546

## ВІДМЕЖУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Статтю присвячено розкриттю особливостей відмежування привласнення у сфері службової діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень з урахуванням актуальної судової практики Верховного Суду. Звернено увагу, що за своєю сутністю привласнення є протиправним, безоплатним вилученням винною особою чужого майна, яке перебувало в правомірному володінні такої особи, з подальшим наміром обернути його на свою користь чи на користь третіх осіб, що призводить до незаконного володіння та користування вилученим майном для покращення власного матеріального становище за рахунок викраденого предмета посягання. Визначено, що якісне запобігання кримінальним правопорушенням неможливе без глибокого розуміння їхньої кримінально-правової природи, що охоплює чітке відмежування певного складу правопорушення від суміжних, що зі свого боку дає змогу ефективно розробляти заходи з протидії конкретним видам кримінальних правопорушень, а тому важливо враховувати різницю між привласненням, розтратаю, зловживанням службовим становищем та іншими суміжними правопорушеннями, як-от шахрайство, службове підроблення або отримання неправомірної вигоди, встановлення відмінностей між якими базується на визначенні правового статусу майна, способу заволодіння ним, мотивів і мети діяння. Також на основі аналізу судової практики підкреслено потребу в чіткому розмежуванні привласнення через зловживання службовим становищем від таких правопорушень, як крадіжка чи шахрайство, де основним критерієм є спосіб заволодіння майном, оскільки якщо в разі шахрайства власник майна передає його добровільно під впливом обману чи зловживання довірою, то під час привласнення службова особа отримує контроль над майном законно, але згодом умисно обертає його на свою користь.

**Ключові слова:** привласнення, використання службового становища, запобігання, кримінальні правопорушення проти власності, корупційні правопорушення, конкуренція кримінально-правових норм.

**Постановка проблеми.** Якісне запобігання вчиненню певного виду кримінальних правопорушень залежить, зокрема, від розуміння особливостей його кримінально-правової природи, що зумовлює правильність кримінально-правової кваліфікації в частині відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень. Від точного розуміння відмінних ознак складу кримінального правопорушення має вибудовуватися також робота щодо розробки програм і заходів із запобігання відповідним групам злочинності. Тобто для правильної кваліфікації кримінального правопорушення потрібно чітко визначити межі між ним і суміжними правопорушеннями. Під час цього процесу варто виокремлювати характерні ознаки конкретного діяння, відкидати непритаманні йому особливості, аналізуючи відповідну кримінально-правову норму та фактичні обставини провадження. Такий комплексний підхід під час правозастосування дасть змогу сформулювати цілісне уявлення про будь-яке досліджуване кримінальне правопорушення та його відмінні риси від інших правопорушень, а тому має бути застосований у процесі вирішення питань певного виду конкуренції норм КК України, що передбачають відповідальність за привласнення у сфері службової діяльності та суміжних складів кримінальних правопорушень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивчення відмежування привласнення у сфері службової діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень досліджувалися в межах наукових праць С. С. Кулика, Ю. О. Левченко, Б. В. Осадчого, С. А. Шубіної, О. В. Хуторянського та інших.

**Метою статті** є на основі аналізу актуальної судової практики розкрити особливості відмежування привласнення у сфері службової діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень.

**Виклад основного матеріалу.** Актуальним наведене твердження є також і для розробки заходів для запобігання привласненню у сфері службової діяльності як від суміжних форм протиправного заволодіння чужим майном, передбачених ст. 191 КК України [1], так і суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема проти власності та у сфері службової діяльності. Наприклад, суміжними складами кримінальних правопорушень стосовно привласнення майна через зловживання службовим становищем є крадіжка (ст. 185 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними способом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України), викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними способом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України), викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними способом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) [1].

За своєю сутністю привласненням є протиправне, безоплатне вилучення винною особою чужого майна, яке перебувало в правомірному володінні такої особи, з подальшим наміром обернути його на свою користь чи на користь третіх осіб, що призводить до незаконно володіння та користування вилученим майном для покращення власного матеріального становища за рахунок викраденого предмета посягання.

Відповідно до узагальнень судової практики, зокрема у п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» [4], привласнення, розтрата або заволодіння майном способом зловживання службовим становищем «характеризуються умисним протиправним і безоплатним оберненням чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи. Предметом привласнення та розтрата є лише те чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання або зберігання тощо. При привласненні ці повноваження використовуються для обернення винною особою майна на свою користь, а при розтраті – на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо» [4]. Наведене одночасно із аналізом приміток до ст. 364 КК України дає змогу виокремити, що для кваліфікації дій особи як привласнення способом зловживання службовим становищем потрібно встановити наявність у неї повноважень здійснювати адміністративно-господарські функції щодо майна, яке є предметом посягання. Тобто для кваліфікації дії як привласнення особа не вчиняє жодних протиправних дій, щоб отримати відповідне майно в своє розпорядження, а воно уже було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, існуючи в неї на законних підставах, і стосовно нього вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання або зберігання тощо з метою обернення цього майна на свою користь.

У правозастосуванні часто виникають помилки щодо відмежування привласнення та розтрата майна від крадіжки, що відрізняються між собою за ознаками об'єктивної сторони, яка під час присвоєння (або розтрата) полягає в зверненні особою довіреного їй чужого майна на свою

користь чи користь інших осіб, а в разі крадіжки – в таємному розкраданні майна. Відповідно до постанови від 15 травня 2018 року у справі № 296/3704/16-к (провадження № 51-2767км18) Верховний Суд визначив, що «з огляду на фактичні обставини справи засудженому було добровільно передано в розпорядження майно, яке він привласнив. Тобто таке діяння полягає у не поверненні винним чужого майна, яке перебувало у його правомірному володінні, з наміром надалі обернути його на свою користь чи користь третіх осіб. У результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти і користуватися вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище. Таке формулювання обвинувачення не може бути кваліфіковано як крадіжка» [2].

Також часто продовжують виникати питання про потребу в розмежуванні присвоєння (чи розтрати), вчинені особою з використанням свого службового становища від ряду кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, зокрема зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України). Зауважимо, що, згідно із статистичними даними Офісу Генерального прокурора, серед найпоширеніших кримінальних проваджень у сферах економіки та боротьби з корупцією є, відповідно, привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним через зловживання службовим становищем (ч. 2–5 ст. 191 КК України) та зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України). Крім того, підсумки здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом за період до серпня 2023 року свідчать, що з усіх отриманих кримінальних проваджень 23 % були за ст. 191 КК України та 18 % – за ст. 364 КК України, загалом складаючи більше ніж 40 % усіх справ, що розглядалися ВАКС за відповідний період.

Власне, під час розмежування привласнення майна з використанням службового становища від зловживання владою чи службовим становищем актуальна практика Верховного Суду виходить із особливостей способу та характеру досягнення корисливої мети. Так, в ухвалі Верховного Суду від 23 серпня 2018 року у справі № 0912/1638/12 (провадження № 51-2735км18), де особу було обвинувачено в привласненні чужого майна в особливо великих розмірах через зловживання службовою особою своїм службовим становищем та вчиненні службового підроблення за попередньою змовою групою осіб, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України), зроблено висновок, що «зловживання службовою особою своїм службовим становищем при вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, виступає способом заволодіння чужого майна і таким чином утворює спеціальний склад службового зловживання. При корисливому зловживанні владою або службовим становищем, відповідальність за яке передбачена ст. 364 КК України, службова особа не заволодіває чужим майном, а, діючи всупереч інтересам служби і протиправно отримуючи вигоду з свого службового становища, заподіює власникові майна майнову шкоду, ..... тобто заподіює майнову шкоду власнику за відсутності хоча б однієї ознаки розкрадання чужого майна» [6]. Верховний Суд доходить висновку, що «у разі, коли зловживання службовою особою своїм службовим становищем виступає способом розкрадання чужого майна, при якому винний незаконно вилучає та безоплатно обертає майно на свою користь чи користь третіх осіб, то такі дії утворюють спеціальний склад зловживання службовим становищем і мають кваліфікуватися за ст. 191 КК України. У той же час, якщо зловживання службовим становищем не супроводжується розкраданням чужого майна в будь-якій формі, не пов'язано з протиправним вилученням та безоплатним поверненням такого майна у свою власність чи власність третіх осіб, а призводить до набуття іншої вигоди, то ці дії охоплюються диспозицією ст. 364 КК України» [6].

Також можуть виникати питання в разі кваліфікації привласнення майна із використанням службового становища (ст. 191 КК України) та службового підроблення (ст. 366 КК України), які часто є взаємопов'язаними, проте їх важливо розрізняти для правильної кваліфікації діянь. Зокрема, службове підроблення може бути способом вчинення привласнення, якщо підроблені документи використовуються для прикриття злочинної діяльності. Однак само собою службове підроблення не передбачає незаконного заволодіння майном, а лише спотворює офіційні відомості. Тобто привласнення посягає на власність, оскільки основною метою є незаконне заволодіння майном, що перебуває в розпорядженні службової особи, службове підроблення спрямоване на правильність документального оформлення службової діяльності, а не безпосередньо

на заволодіння майном, полягаючи у вчиненні з метою полегшення чи приховування привласнення, кваліфікується за сукупністю статтями 191 та 366 КК України.

Також варто зазначити, що досліджувані злочини відрізняються за об'єктами посягання. Так, стаття 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем» [1] спрямована на захист порядку службової діяльності в державних органах, органах місцевого самоврядування, а також на державних і комунальних підприємствах, в установах та організаціях. У цьому складі правопорушення власність розглядається як факультативний об'єкт посягання, оскільки основна спрямованість полягає в захисті інтересів влади й управління. Відповідальність за це кримінальне правопорушення настає лише в разі, якщо дії були вчинені з корисливих мотивів або особистої зацікавленості, тобто власність є додатковим об'єктом правопорушення. Натомість стаття 191 КК України охороняє насамперед власність як основний безпосередній об'єкт, тоді як порядок управління розглядається як додатковий об'єкт посягання. Це означає, що дії службової особи під час привласнення або розтрата майна спрямовані передусім на заволодіння матеріальними цінностями, що перебувають у її підконтрольному розпорядженні. Водночас порушення інтересів влади й управління є додатковим, а не основним об'єктом злочинного посягання.

Наступним прикладом конкуренції кримінально-правових норм у межах нашого предмета дослідження є розмежування привласнення способом використання службового становища та шахрайства, які є окремими кримінальними правопорушеннями, маючи свої специфічні ознаки й ключові відмінності, важливі для правильної кваліфікації. Варто відмітити, що як у випадку привласнення, так і під час шахрайства може мати місце зловживання з боку винної особи довірою власника або уповноваженої щодо майна особи. Підтримуємо О. В. Смаглюк у твердженні, що «якщо при шахрайстві зловживання довірою є способом незаконного заволодіння чужим майном, то привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем чиняться щодо майна, яким винний вже володіє. Відтак, в останньому випадку володіння законне переростає у незаконне, при якому зловживання довірою виступає не способом незаконного заволодіння, а умовою володіння майном. При вчиненні шахрайства у особи немає проміжного стану законного володіння. Однак, при шахрайстві зловживання довірою – спосіб заволодіння майном. При привласненні ж у більшості випадків заволодіння майном відбувається добросовісно. Умисел на його привласнення виникає згодом, що і відрізняє його від шахрайства» [5].

Для розмежування привласнення майна через зловживання службовим становищем від таких суміжних за ознаками об'єктивної сторони окремих форм вчинення викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними способом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України), викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними способом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України) [1] потрібно звертати увагу на предмет кримінального правопорушення, який визначений вичерпно в диспозиції вказаних статей, які є спеціальними щодо ст. 191 КК України, зокрема в частині форм привласнення. Власне, тому саме вони під час вирішення питання конкуренції норм щодо кримінально-правової кваліфікації мають перевагу над ст. 191 КК України, оскільки, згідно з правилами кваліфікації, як кримінальне правопорушення передбачено загальною та спеціальною нормами, сукупність правопорушень відсутня й кримінальна відповідальність настає за спеціальною нормою. Така позиція визначена актуальною судовою практикою Верховного Суду, зокрема, в ухвалі Верховного Суду від 29.07.2020 у справі № 640/18653/17 (провадження № 51-543км20) визначено, що «подолання конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм (незалежно від конкретного випадку і тих конкретних норм, співвідношення між якими потрібно вирішити) відбувається за правилом: пріоритет над загальною має спеціальна норма. Якщо кримінальне правопорушення одночасно передбачене як загальною, так і спеціальною нормою, то сукупність злочинів відсутня, а застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільш повно відбиває специфіку і особливості цього кримінально-протиправного діяння» [7]. Такі рекомендації ґрунтовані на правових традиціях доктрини кваліфікації кримінальних правопорушень, що викладені в п. 12 Постанови Пленуму ВСУ від 04.06.2010 № 7 «Про практику застосування судами законодавства

про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки», де визначено пріоритет спеціальної норми перед загальною, зокрема, зазначено про те, що «якщо за певне діяння передбачено відповідальність загальною і спеціальною нормами Особливої частини КК, то таке діяння кваліфікується, як правило, за спеціальною нормою Особливої частини КК і додаткової кваліфікації за загальною нормою не потребує» [3].

З викладеного можна зробити висновок, що факт посягання на власність як об'єкт привласнення, зокрема через зловживання службовим становищем, робить це кримінальне правопорушення подібним до ряду інших правопорушень, пов'язаних із заподіянням шкоди власності. Однак їх розмежування здійснюється насамперед з урахуванням правового статусу предметів посягань, спрямованості умислу винної особи, що пов'язано з визначенням основного об'єкта кримінального правопорушення, а також за способом його вчинення й іншими характеристиками об'єктивної та суб'єктивної сторін.

**Висновки.** Підсумуємо, що якісне запобігання кримінальним правопорушенням неможливе без глибокого розуміння їхньої кримінально-правової природи. Це охоплює чітке відмежування певного складу правопорушення від суміжних, що зі свого боку забезпечує правильну кваліфікацію діяння та дає змогу ефективно розробляти заходи з протидії конкретним видам кримінальних правопорушень. Зокрема, важливо враховувати різницю між привласненням, розтратою, зловживанням службовим становищем та іншими суміжними правопорушеннями, як-от шахрайство, службове підроблення або отримання неправомірної вигоди. Встановлення відмінностей між цими правопорушеннями базується на визначенні правового статусу майна, способу заволодіння ним, мотивів і мети діяння.

Крім того, судова практика підкреслює потребу в чіткому розмежуванні привласнення через зловживання службовим становищем від таких правопорушень, як крадіжка чи шахрайство. Основним критерієм є спосіб заволодіння майном, оскільки якщо в разі шахрайства власник майна передає його добровільно під впливом обману чи зловживання довірою, то під час привласнення службова особа отримує контроль над майном законно, але згодом умисно обертає його на свою користь. Аналогічно для розмежування привласнення з використанням службового становища та зловживання владою чи службовим становищем потрібно встановити, чи було безпосереднє заволодіння майном, чи лише заподіяння майнової шкоди без такого вилучення. Загалом з огляду на значну поширеність досліджуваних нами кримінальних правопорушень правильне розмежування між привласненням у сфері службової діяльності та суміжними складами є критично важливим для забезпечення справедливого правосуддя й ефективної боротьби зі злочинністю.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3500>
2. Постанова Верховного Суду від 15 травня 2018 р. у справі № 296/3704/16-к, провадження № 51-2767км18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74120845>
3. Про практику застосування судами законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму ВСУ від 04.06.2010 № 7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text>
4. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>
5. Смаглюк О. В. До питання про відмежування шахрайства від привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. URL : <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4e481a15-b5bf-4661-81e3-8d75dbd00366/content>
6. Ухвала Верховного Суду від 23 серпня 2018 року у справі № 0912/1638/12, провадження № 51-2735км18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207261>
7. Ухвала Верховного Суду від 29.07.2020 у справі № 640/18653/17, провадження № 51-543км20. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90740277>

## REFERENCES

1. Criminal Code of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3500> [in Ukrainian].
2. Resolution of the Supreme Court of May 15, 2018 in case No. 296/3704/16-к, proceedings No. 51-2767км18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74120845> [in Ukrainian].
3. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the practice of applying legislation by courts on repetition, aggregation and recidivism of crimes and their legal consequences dated June 4, 2010 No. 7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text> [in Ukrainian].
4. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on judicial practice in cases of crimes against property dated November 6, 2009 No. 10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> [in Ukrainian].
5. Smahlyuk O.V . Do pytannya pro vidmezhuvannya shakhraystva vid pryvlasnennya, roztraty mayna abo zavolodinnya nym shlyakhom zlovzhyvannya sluzhbovym stanovyschem [On the issue of distinguishing fraud from misappropriation, embezzlement of property or taking possession of it through abuse of official position]. URL : <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4e481a15-b5bf-4661-81e3-8d75dbd00366/content> [in Ukrainian].
6. Supreme Court Resolution of August 23, 2018 in case No. 0912/1638/12, proceedings No. 51-2735км18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207261> [in Ukrainian].
7. Supreme Court Resolution of July 29, 2020 in case No. 640/18653/17, proceedings No. 51-543км20. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90740277> [in Ukrainian].

### **I. V. Shekun. DISTINGUISHING MISAPPROPRIATION IN THE SPHERE OF OFFICIAL ACTIVITY FROM RELATED CORPUS DELICTI OF CRIMINAL OFFENCES**

*The article is devoted to the disclosure of the peculiarities of distinguishing misappropriation in the sphere of official activity from related corpus delicti of criminal offences with due regard to the current case law of the Supreme Court. It is noted that, by its very nature, misappropriation is an unlawful, gratuitous seizure by a guilty person of another's property which was in the lawful possession of such a person, with the subsequent intention to turn it in his/her favour or in favour of third parties, which leads to illegal possession and use of the seized property to improve his/her own financial situation at the expense of the stolen object of the encroachment. It is determined that high-quality prevention of criminal offences is impossible without a deep understanding of their criminal law nature, which includes a clear distinction between a certain offence and related ones, which, in turn, allows for effective development of measures to counteract specific types of criminal offences, and therefore it is important to take into account the difference between misappropriation, embezzlement, abuse of office and other related offences, such as fraud, forgery or obtaining undue advantage, and establishment of a distinctive identity. Based on the analysis of case law, the author also emphasises the need for a clear distinction between misappropriation by abuse of office and such offences as theft or fraud, where the main criterion is the method of seizing property, since in fraud the owner of property transfers it voluntarily under the influence of deception or breach of trust, while in misappropriation an official gains control over property legally, but subsequently intentionally turns it in his/her favour.*

**Keywords:** misappropriation, use of official position, prevention, criminal offences against property, corruption offences, competition of criminal law provisions.